

Plamen Merdzhanov
(Kotel, History Museum)

History Museum – Kotel
The Exhibition titled *Kotel Figures of the National Revival* at the
Pantheon of Georgi Stoykov Rakovski

Kotel is known as the cradle of the Bulgarian National Revival because it is the hometown of many of the historical figures of the Revival period who had a major contribution to the cause of the national enlightenment and the struggle for an independent Bulgarian church and political freedom. On October 10, 1981 the grateful descendants of those people erected an impressive monument at the centre of the town, known as the *Pantheon of Georgi Stoykov Rakovski*, which has housed the exhibition titled *Kotel Figures of the National Revival*. In it is a marble sarcophagus holding the bones of the great Rakovski, with the years of his birth and death – 1821–1867 – inscribed on it.

The Museum has four exhibition halls, each related to a different theme – *Leaders of the Revival*, *Enlighteners*, *Insurgents*, and *Revolutionaries*.

The first hall, whose atmosphere reminds that of a church, features an exhibition dedicated to the forefather of the Kotel leaders of the Revival Priest Stoyko Vladislavov (1739–1813), later to be known as St. Sophronius, Bishop of Vratsa.

Пламен Мерджанов
(Котел, Исторически музей)

Исторически музей – Котел:
Пантеон на Георги Стойков Раковски с музейна експозиция
„Котленски възрожденци”

Наричат Котел люлка на Българското възраждане, защото тук са родени изтъкнати дейци със значителен принос във възрожденските процеси за национална просвета, църковна независимост и политическа свобода. В центъра на града признателното поколение издигна внушителен белокаменен монумент – пантеон на Георги Стойков Раковски с музейна експозиция „Котленски възрожденци”, тържествено открит на 10 октомври 1981 г.

Широкото стълбище на Пантеона отвежда пред мраморен саркофаг, където намират покой костните останки на велик българин: записано е името и двете дати – Георги Стойков Раковски, 1821–1867 г.

Музейната част се състои от четири експозиционни зали, които са тематично обособени: “Будители”, “Просветители”, “Бунтовници” и “Революционери”.

В първа зала, загатваща усещането за черква, е представен предтечата на котленските будители – поп Стойко Владиславов (1739-1813), бъдещият свети Софроний-епископ Врачански. Експозицията започва с лика му, който помним от ранните ученически години – беловлас старец с калимавка, мъдър и достолепен, със свита десница за бащински благослов, а в лявата ръка държи владишкия жезъл. Повече от двадесет години поп Стойко обучава тукашните ученици на писмо и четмо, закъря едно силно патриотично поколение, което през следващите десетилетия дава забележителен вклад в националните процеси. В Котел той посреща хилендарския монах Паисий, с благоговение поема неговата “История славяноболгарская” и я преписва през 1765 г. По-късно, като епископ Софроний, издава през 1806 г. сборник от неделни и празнични поучителни слова под заглавие “Кириакодромион, сиреч Неделник” – първата новобългарска печатна книга, която влиза в благочестивия български дом и получава името на автора “Софроние”. За своя страдалчески живот и за положението на българите по време на кърджалийските размирици той оставя животописа си “Житие и страдание грешного Софрония” – първата автобиографична творба в нашата литература. През XVIII в. развива продуктивна дейност Котленската книжовна школа и като неин ярък представител поп Стойко преписва, допълва и подвързва книги с църковно-религиозен и нравствено-поучителен характер. Две от тях съдържат приписки от 1766 и 1770 г. и са показани в залата. В експозицията се намират и купелче за водосвет, използвано от поп Стойко Владиславов при служението му в котленската черква “Св. св. ап. Петър и Павел”, неговият владишки жезъл, църковна утвар, икони и богослужбена книжнина, свързана с килийната система на обучение. Наред с фотосите от други творби на Софроний Врачански, спират погледа внушителните образи на Богоридите – Стефан Богориди, Александър Богориди, Никола Конаки Богориди, Емануил Богориди, внуци и правнуци Софрониеви, свързани с благодетелни дела и с приноси в църковно-националното движение, в културно-просветния и политическия живот на българите.

В залата на просветителите посетителят се запознава с онези именити котленци, които проправят пъртина в книжовното ни дело и новобългарското училище. Приемник на просветителските идеи на Софроний е архимандрит Неофит Бозвели, който отдава своя неспокоен дух и непреклонна воля за националното възмогане на българите. Той е всеотдаен борец за развитие и усъвършенстване на светското училище и за използване на живия народен език в него, автор е на учебника в шест части “Славяноболгарское детеводство за малките деца” – един любороден повик “... да се просвети и възвиши нашият род...” Неговите диалози “Просвещенний европеиц, полумершая Мати Болгария и Син болгарин”, “Разговор на любородните”, “Плач бедная Мати Болгариин” и др. са едни от най-силните социално-сатирични произведения в нашата възрожденска литература.

“Патриарх на мъдростта” е наречен от съвременниците си д-р Петър Берон (1799-1871), първият български учен-енциклопедист. Той пише съчиненията си на пет езика, публикува хиляди страници обемни трудове в различни области на науката и е възплъщение на културно-просветния дух на българската нация пред Европа в епохата на Възраждането. Но, преди да бъде медик, естествоизпитател и философ, неговото родолюбиво българско сърце му подсказва да стори най-нужното за своя народ. И той издава през 1824 г. знаменития “Буквар с различни поучения ...”, наречен още и “Рибен буквар”. С него Берон поставя началото на нов етап в развитието на българското просветно дело и се изявява като първия български педагог, който решително се обявява за въвеждането на светското образование, осъществявано на основата на говоримия български език. В залата са експонирани първото, третото и четвъртото издание на “Рибния буквар”. Като скъпа реликва тук се съхранява ковчеже, в което е поместена стъкленица с балсамираното сърце на д-р Петър Берон. “Това сърце живо е бяло само за любезното отечество България”.

Към книжовниците възрожденци, които прибавят редки трудове на родолюбивата българска лавица, са котленци, които получават образование в европейските средни

училища и университети. Гаврил Кръстевич завършва юридическото си образование в Париж и е първият българин с докторат по право. Той е един от видните възрожденски енциклопедисти, който работи в различни насоки: магистратура, юриспруденция, философия, история, дипломация, публицистика, печат и т.н. Особена активност Кръстевич проявява в борбата за църковно-национална самостоятелност и съставя проектоустава на Българската екзархия. Автор е на съчинението “История българска” (т. I, 1869). След Александър Богориди Гаврил Кръстевич е вторият генерал-губернатор на Източна Румелия до Съединението – 1885 г.

Духовен син и приемник на д-р Петър Берон е племенникът му д-р Васил Берон, който завършва медицина, като следва в Мюнхен и Вюрцбург. Приносът му в развитието на българското просветно дело е свързан с издаването на: “Първа българо-френска граматика” (1859), “Логика, първи път на български изложена” (1861), “Първа българо-немска граматика” (1868), “Естествена история, първи път на български систематически изложена” (1870) и др. В Търново през 1856 г. д-р Васил Берон прави първите археологически разкопки на Трапезица, а след Освобождението учредява Археологическо дружество.

Залата на бунтовниците разкрива устрема на котленци за свобода. Тук ще се чуят истории и легенди за Алтънлъ Стоян войвода, Аршинко войвода, Иванчо Сивов, за прославените подвизи на волентирския капитан Георги Мамарчев, участник в руско-турските войни през 1806-1812, 1828-1829 г. и награден с високите руски отличия – Георгиевски кръст и орден “Света Ана”. Той е организатор на въстанието в Котленско през 1829 г. и военен ръководител на Велчовата завера. Спасява го от бесилото само руският офицерски мундир. Но не му убягва заточението на остров Самос, където умира през 1846 г.

Сподвижник на Мамарчев е капитан Васил Хадживълков, който участва като доброволец в същите руско-турски войни и е организатор на революционните акции на българската емиграция през 1841-1843 г., известни като Браилски бунтове. Изработва Първо българско бойно знаме, което дарява на българската доброволческа дружина, участваща в Кримската война.

Интересна личност е и Георги Илиев Симеонов, наречен “Войника на века”, заради участието му във войни и въстания през XIX столетие. В продължение на половин век той е поборник за свобода не само на българския, но и на гръцкия и сръбския народ, опълченец и участник в Съединението.

В четвърта зала – “Революционери”, се срещаме с духовното величие и пленителния образ на една от най-ярките личности на нашето Възраждане – Георги Стойков Раковски. С краткостта на поетичното слово Вазов изрича същината на един изумителен живот: “Мисъл и желязо, лира и тръба – всичко ти бе вкупом за една борба”. Раковски е първият вестител на идеята за политическо освобождение на отечеството чрез всеобщо въстание. Като взема всичко ценно от традициите на народоосвободителната борба, както и от революционния опит на балканските и европейските народи, той разработва политическата идеология на националната революция. Делото му е подчинено на една мисъл – “Дето каже народът – там и аз”. Участник в движението за църковно-национална самостоятелност, войвода на чета, организатор на първата войнска единица “Българската легия”, създател на четническата тактика и стратегия, публицист, поет, фолклорист, дипломат – разностранен и необхватен е Раковски, еманация на общественно-политическите процеси в българските земи през средата на XIX в.

В залата са показани ръкописи, вестници, творби на Раковски и лични вещи, които на свой език разкриват тази вулканична натура и неспокоен титанически дух. Всичко, което излиза от неговото перо, е пропито от една велика цел – свободата на отечеството. “Българска дневница”, “Дунавски лебед”, “Бранител”, “Будъщност”, “Горски пътник”, “Показалец” ... – твърде много е написаното в краткия му живот.

Многогранната дейност на Раковски, неговите прояви на политическото и книжовно поприще свидетелстват за силна страст, която сам той определя като дълбока любов към родината. Любовта към отечеството е постоянното начало в неговото житие-битие. И нищо чудно няма в последната воля на болния войвода: да не позволят близките му да се смеси неговият прах с праха на други, а да се пренесе той в родната му земя. Патриархът на българската националноосвободителна революция умира на 21 октомври 1867 г. в Букурещ. Погребан е в гробището Белу. Осемнадесет години по-късно, на 2 юни 1885 г., костите му са пренесени в София и поставени в храма “Света Неделя”. През 1942 г. смъртните останки на Раковски са пренесени в Котел. Отново се съхраняват в черква, а през 1981 г. намират своя вечен покой в белокаменния пантеон. Монументът внушава самочувствието – човешко и национално от възрожденската слава на Котел и преклонението пред многото бележити котленски дейци, които вграждат своя живот и героична саможертва в летописа на България, а техните завети и изконна обич към родината остават наше непреходно наследство.

Пантеонът на Георги Раковски и музейната експозиция “Котленски възрожденци” се намират на 8 м. под теренното ниво, като общата височина на сградата е 17 м. Архитект е Димитър Кръстев, а оригиналното художествено-пространствено оформление на музейната експозиция е дело на художника Атанас Нейков. В пантеонната част, срещу мраморния саркофаг на Раковски, е бронзовата скулптура “Възкресение” на художника Д. Бойков, внушаваща идеята за безсмъртието на героя, както и новооткрития молитвен кът.